

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује

А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), д-ра *Коларића Рудолфа* (Љубљана), *Конеског Блажа* (Скопље), д-ра *Павловића Миливоја* (Нови Сад), д-ра *Сивановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васи* (Скопље), д-ра *Храстиче Маји* (Загреб)

XXIII КЊ. 1—4

БЕОГРАД

1958

1. — THORVI ECKHARDT, Napomene o grafičkoj strukturi glagoljice, (Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 2, 1955, стр. 59—91).

На 32 странице часописа Т. Е. даје значајну, врло темељну и документовану палеографску студију о графичкој структури и графичком развоју глагољице, старословенске и хрватске. Т. Е., узимајући у обзир врло обимну литературу, прати развој — или можда тачније: стварање и развој графичког стила глагољског писма од старословенског, које „још нема свог сталног облика, није стилски формирано“, до четворолиниског типа, засведоченог најпре у Бечким листићима. При томе Е. своди на праву меру стране утицаје на развој графичког стила глагољице и са доста основа приказује те стилске промене као резултат унутрашњег, органског развитка. Јасно је показано да најстарији споменици претстављају заправо тражење стила: једнолиниски систем са „висећим“ словима у Кијевским листићима, дволиниски македонских споменика — са слободним положајем слова између линија или са ослањањем на доњу линију, најзад четворолиниски, заступљен донекле у Охридском апостолу и знатно последније у Бечким листићима; четворолиниског система држала се касније сва хрватска глагољица.

Задржаћемо се овде само на оном делу студије у коме се говори о постанку глагољице. Т. Е. не инсистира категорично на претпоставкама које износи или којима се придружује и задржава се на овом питању више узгредно. Ипак се, с обзиром на значај ових проблема, треба осврнути на овај део рада.

Т. Е., по мом мишљењу сасвим оправдано, отступа од познате Јагићеве и Тејлорове теорије о пореклу глагољских слова, придружујући се мишљењу Трубецког, по коме је глагољица оригиналан проналазак, тако да се може говорити само у утицају графичких система на фантазију њеног аутора, али је безнадно покушавати идентификовати тај утицај у сваком појединачним случају.

Али ће тешко бити прихватљива претпоставка коју Т. Е. набацује — да су „глагољска слова, или барем већи дио њих, по својем графичком облику, а можда и по својој фонетској функцији, настала негде код непознатих нам Славена, према непознатом узору, у непознато вријеме. Константин, који је ова слова, па чак и „књиге“ писане овим словима

уписао... био би их затим прилагодио грчком схваћању писма („Schrift-denken“).

Већ сама анализа графичке структуре и стила старословенске глагољице коју даје Т. Е. посредно говори против горње претпоставке. Јер морамо се сагласити са Т. Е., насупрот Дурновоу, да је најстарија глагољица у поређењу са ћирилицом компликовано и непрактично писмо и да то писмо као целина нема одређен стил.

Наиме, ако погледамо грчки или латински унцијал, мора нам одмах пасти у очи велика упрошћеност знакова. Нема готово ниједног детаља који би се могао одбацити а да се не наруши диференцијална јасност слова или јединство графичког стила писма као целине: Насупрот томе, богатство нацрта глагољских слова далеко прелази диференцијалне потребе, а — како је много пута истицано — стилског јединства писма као целине готово нема: писмо се не уклапа ни у какав линиски систем, и тек је доцније, померањима у облику и у релативној величини појединих делова слова, постигнуто такво уклапање. Уосталом, ово је врло јасно показано у раду Т. Е.

Уопште речено, графички карактер и стил најстаријих глагољских слова и писма као целине упућује на ове закључке.

1. Глагољица не може бити самоникло писмо. Самоникла писма имају првобитно идеографски карактер, и тек дугим развојем долазило се до фонолошког типа. Глагољска слова не могу бити идеографског порекла (што, уосталом, нико и не тврди), већ морају представљати примену фонолошког типа, тј. већ готове, модерније културне тековине.

2. Облик глагољских слова прилагођен је само писању писаљком по равной подлози, другим речима — не показује оно што показује напр. клинаста азбука (условљеност облика знакова урезивањем у глину) или готске руне (условљеност урезивањем у дрво). А питање је да ли би то било тако да су глагољска слова дуже живела на словенском терену.

3. Компликованост нацрта глагољских слова (веће графичко богатство него што је то потребно у диференцијалне сврхе) јасно упућује на младост тога писма. Писма која дуже живе одбацују детаље који немају диференцијални значај. Од египатских хијероглифа Феничани су направили врло просте знаке; па и глагољско писмо, упркос свом сакралном карактеру, доживело је у Хрватској знатно упрошћавање, нарочито употребом лигатура (Т. Е. с правом истиче да лигатуре нису компликовање него упрошћавање писма).

Изгледа да се компликованост глагољских слова да објаснити врло једноставно: аутор глагољице трудио се да да што простије знакове, али с једним ограничењем — да ти знакови не буду једнаки или очигледно слични са словима грчког (евентуално и латинског) унцијала. То би значило да је он свесно тежио оригиналности своје азбуке.

4. Отсуство усмерености, правца кретања у облику глагољских слова, које констатује. Т. Е., такође се објашњава младошћу писма. Усмереност или отвореност улево слова у оријенталним азбукама, или отвореност удесно у европским азбукама последица су начина (тј. правца)

писања, и до њих се долазило тек после дужег развоја. Аутор глагољице градио је слова засебно, не узимајући у обзир ову законитост у облицима знакова — за коју је потребно дубље и финије познавање карактера и „филозофије“ писма, тако да његови знакови и нису могли имати одређене усмерености.

Међутим, кад је реч о отворености знакова улево или удесно, треба имати у виду да она може бити двојаког карактера:

а) графичка отвореност, која је одређена тиме да ли детаљ слова који се последњи пише стоји десно или лево од основне фигуре или од основне оси слова;

б) визуелна отвореност, која је условљена тиме да ли је мањи, визуелно спореднији део слова лево или десно од најјаче израженог, најмасивнијег дела.

Графичка усмереност условљена је потребама писања и до ње се брже долази; визуелна усмереност условљена је потребама читања. Т. Е. не прави ову разлику, тако да заједно даје — као улево отворена слова-и ђ, које је само везуелно отворено улево, и напр. П, које је улево отворено и везуелно и графички. Али се из резултата до којих Т. Е. долази јасно види да је најпре (већ у најстаријим споменицима) дошла до уклањања или редуцирања графичке отворености улево (Л добија симетричан облик, К се пише у једном потезу, Н, П и Ћ губе хоризонталне продужетке улево). А тек је касније у Хрватској, у оквиру стварања и развијања одређеног графичког стила, дошло и до померања у визуелној отворености слова.

Него, да се вратимо на основно питање: мислим да сви ти моменти, заједно са постојећим историским подацима, недвосмислено упућују на закључак да је непотребно и неоправдано тражити аутора глагољице ван Константинове личности.

Разуме се, ове напомене не претендују да умање вредност и значај студије о којој је реч, тим пре што је претпоставка о пореклу глагољице дата узгредно, без категоричног инсистирања на њој.

М. Пешикан

2. — МИЛИВОЈЕ В. КНЕЖЕВИЋ, Антологија народних умотворина, Библиотека Српске књижевности у сто књига, изд. Матица српска и Српска књижевна задруга (Нови Сад — Београд, 1957) 1—304, 8°.

Има оригиналности Кнежевићева идеја да у овој својој књизи пружи избор онога што он назива народним говорним творевинама. Већ је било речи о томе да би ову књигу било боље назвати Антологијом говорних творевина, него Антологијом народних умотворина (М. Станић у часопису „Књижевност и језик“ V 1—2, 86). Речен је и тачан разлог за то: под народним умотворинама подразумевају се најчешће народне песме и приповетке, а то није садржина ове Антологије. Материју